

НОВІ НАДХОДЖЕННЯ ДОБИ КАМЕНЮ В АРХЕОЛОГІЧНОМУ ЗІБРАННІ НМІУ

Фондова група «Доба каменю» є складовою частиною археологічною збірки НМІУ. Це понад 80 колекцій пам'яток кам'яного віку з території України та Західної Європи. Наукове значення матеріалів фондової групи важко переоцінити. Її колекції, які вивчають дослідники, стали основою для висвітлення матеріальної і духовної культури давнього населення України в наукових та науково-популярних виданнях [9, 5, 25, 36–39; 10, 83, 95; 23, 57, 59]. Знахідки з таких верхньопалеолітичних пам'яток як Пушкарі та Новгород-Сіверська стоянка, Мізин, Києво-Кирилівська стоянка, Добранічівка, Гінці, Чулатів II мають особливе значення для реконструкції давнього суспільства мисливців на мамонтів [6, 2–31]. Матеріали окремих колекцій фондової групи «Доба каменю», наприклад «Франція», є яскравою ілюстрацією до історії світового палеолітознавства кінця XIX ст., коли встановлювались наукові зв'язки між музеями і археологія з простого збирання та колекціонування перетворилась в науку [21, 238–241].

Колекції групи «Доба каменю» походять з 17 областей України і представляють доволі широкий хронологічний період кам'яного віку. Безперечно, якщо виходити з того факту, що музейне зібрання – це архів речових матеріалів, інформацію якого можна досліджувати безмежно і який може слугувати необмежено багатоманітній діяльності [4, 284], то достатньо численна фондова група «Доба каменю»¹ нібито і не потребує поповнення. Проте аналіз колекцій, здійснений під час прийому-передачі колекцій та роботи над науковою концепцією та розширеною тематичною структурою експозиційного залу №1 «Кам'яна доба», показав, що такі теми як «Середній палеоліт», «Фінальний палеоліт», «Неоліт» потребують доповнення. Так, в експозиції, побудованій 1977 р. (за концепцією канд. іст. наук Т.Г. Мовші), краще були представлені матеріали верхньопалеолітичних пам'яток середньодніпровської групи, які власне і склали основу джерельної бази експозиції, і це зумовило певний її дисбаланс. І, звісно, для створення нової експозиції планувалось поповнення фондової групи «Доба каменю» новими матеріалами [20, 7–8], які дали б змогу представити найдавніший культурно-історичний період в історії нашої країни, по можливості враховуючи і доволі швидкий темп змін джерельної бази і теоретичного переосмислення принаймні деяких із періодів кам'яної доби.

Мета даної роботи – проаналізувати процес наукового комплектування фондової групи «Доба каменю» за останні роки².

Комплектуванню, який у музеєзнавстві розглядається як цілеспрямований, планомірний процес виявлення та збору предметів музейного значення [12, 68] належить важлива роль у формуванні музейного зібрання. Водночас комплектування фондів – одна з складних та найменш розроблених проблем сучасної теорії та практики музейної справи³. Наукова концепція комплектування музейних фондів є складовою частиною наукової концепції музею: складаються плани комплектування (перспективні, поточні). Розрізняють різні способи комплектування (систематичне, тематичне, комплексне), різноманітні також і форми комплектування (закупки, дар, обмін, передача тощо) [27, 385–388]. На сучасному етапі розвитку музеології комплектування музейних фондів розглядається як процес, що відбувається через свідоме додання вибраних об'єктів до фондів, систематизованих за певними класифікаційними принципами [4, 272]. На думку Ф. Вайдахера, зростання кількості музейних об'єктів необхідно контролювати, воно залежить безпосередньо від консерваційно-реставраційних можливостей і від зберігальної спроможності. Для планування максимального річного зростання музейних фондів розраховані навіть формули обчислення [4, 276–277].

1 Фондова група «Доба каменю» нараховує 51.236 од. зб. основного фонду та 81.026 науково-допоміжного фонду.

2 Буде розглянуто надходження з 1997 р., з цього часу авторка обіймає посаду с. н. с. з обов'язками хранителя фондової групи «Доба каменю».

3 Словосполучення «комплектування музейних фондів» у вітчизняному музеєзнавстві з'явилося в кінці 1940-х рр. і тривалий час ототожнювалось з терміном «збиральницька робота». З кінця 1970-х рр. поняття «комплектування фондів» відображало концептуальний рівень роботи з музейним зібранням [27, 385].

Нові надходження доби каменю в археологічній збірці НМІУ

Назва колекції	Джерело, спосіб надходження	Кількість	Датування
Семенівка 1 Баришівського р-ну Київської обл.	1997 р. Передано Д.Ю. Нужним Розкопки експедиції ІА АН УРСР п/к Д. Я. Телегіна 1984 р.	36	верхній палеоліт, 13.600±160 років тому
виріб з бивня слона	1998 р. Передано з сім'ї В. І. Бібікової	1	
Слобода Бушанська V Ямпільського р-ну Вінницької обл.	2000 р. Передано автором розвідок В. А. Товкачевським (роз. 1954–1956 рр.)	103	верхній палеоліт, 35–10 тис. років тому
палеонтологія (зуби мамонтів)	2000 р. Випадкові знахідки з алювіальних відкладень	2	верхній палеоліт, 40–14 тис. років тому
Веливальська балка Каховського р-ну Херсонської обл.	2001 р. Передано співр. Херсонської інспекції охорони пам'яток М. П. Оленковським Розвідка В. Н. Станко 1968 р	113	верхній палеоліт, нижньодніпров- ський регіон, 18–13 тис. років тому
Кабазі II (II к/ш) с. Малинівка Бахчисарайського р-ну АР Крим	2001 р. Передано В. П. Чабаєм Розкопки Кримської палеолітичної експедиції п/к В. П. Чабая	72	середній палеоліт, 40–32 тис. років тому
палеонтологія (окам'янілість)	2002 р. дарча АЕ № 024682 від 9.07.2001 р. (з колекції Платонова)	1	кайнозой, кін. неогенового – поч. антропогено- вого періоду (2–1 млн. років тому)
Велика Бугаївка Васильківського р-ну Київської обл.	2003 р. Передано Д. Ю. Нужним Розкопки експедиції ІА НАНУ п/к О. В. Петраускаса	44	верхній палеоліт, епігравет 15–13 тис. років тому
Кабазі V с. Малинівка Бахчисарайського р-ну АР Крим	2003 р. Передано автором розкопок, зав. відділу Первісної археології Кримської філії ІА НАНУ В. П. Чабаєм	25	середній палеоліт, 40–32 тис. років тому
муляжі виробів з бивня мамонта а1, а10	2004–2005 рр. Отримано за умовами Контракту між НМІУ та НМПП	7	
палеонтологія (різне)	2006 р. Конфіскація Передано Київською регіональною митницею	6	крейда-верхній плейстоцен
Велика Бугаївка Васильківського р-ну Київської обл.	2006 р. Передано автором розкопок, експедиція ІА НАНУ п/к О. В. Петраускаса	47	верхній палеоліт, епігравет, 15–13 тис. років тому
муляжі виробів з бивня мамонта а1, а10	2010 р. Муляжі виготовлені в реставраційній майстерні НМІУ п/к О. І. Мінжуліна	7	
Бітйон-5, озеро Нобель с. Бітйон Зарічнен- ського р-ну Рівненської обл.	2013 р. Передано автором розкопок Л. Л. Залізняка, дослідження 1989 р.	174	фінальний палео- літ, свідерська к-ра. 11 тис. років тому

Назва колекції	Джерело, спосіб надходження	Кількість	Датування
Заскельна V біля с. Біла Скеля Білогірського р-ну АР Крим	2013 р. Розкопки Кримської палеолітичної експедиції ІА НАНУ п/к В. П. Чабая 2012 р.	1413	середній палеоліт, 80–30 тис. років тому
Грот Скелястий	2013 р. Розкопки Кримської палеолітичної експедиції ІА НАНУ п/к В. О. Манька 2007 р.	340	фінальний палео- літ, 12–11 тис. років тому
Реконструкції збрард та зброї	2013 р. Надійшло від Д. Ю. Нужного та Д. В. Ступака	9	
ВСЬОГО: 2400 од. зб. ОСНОВНИЙ ФОНД 460 од. зб., НАУКОВО-ДОПОМІЖНИЙ ФОНД 1591 од. зб. ТКВ 349 од. зб.			

Форми комплектування фондової групи «Доба каменю» як складової частини археологічної збірки музею різні (передача, дар, конфіскація тощо). Нові матеріали в хронологічній послідовності надходження та кількість предметів в колекціях представлені в табл. 1.

Як бачимо, значно переважає така форма комплектування як передача. Більшість матеріалів надійшла від краєзнавців та співробітників ІА НАНУ, авторів археологічних розвідок і розкопок.

Значно поповнили фондову групу «Доба каменю» матеріали з пам'яток Криму, які надійшли з Кримської палеолітичної експедиції ІА НАНУ. Це, насамперед, колекція знахідок з багатощарової палеолітичної стоянки Кабазі II, розташованої на південному схилі скелястого масиву Кабазі в с. Малинівка Бахчисарайського р-ну АР Крим. Серед матеріалів колекції – пренуклеуси, нуклеуси, скребла, гостроконечники, відщепи та пластини ретушовані (з зачистки II культурного шару та південно-східної стінки, 2000 р.). На думку автора розкопок В. Чабая, 13 горизонтів II культурного шару представляють тип ефемерних стоянок, де проводився розтин туш тварин. Матеріали колекції відносяться до фінального середнього палеоліту західно-кримської індустрії і датуються приблизно 40–32 тис. років тому [24, 36–42].

Рис. 1. Матеріали стоянки Заскельна V, дослідження В. П. Чабая 2012 р.

Ще одна колекція матеріалів походить з багатощарової палеолітичної стоянки Кабазі V, розташованої в урочищі Калинова балка, безпосередньо під скельними виходами Кабазинського плато, на висоті 120 м над рівнем долини р. Альма, біля с. Малинівка Бахчисарайського р-ну АР Крим (дослідження В. Чабая та О. Євтушенка, 2002 р). Гостроконечники, скребла, двобічні знаряддя та заготовки датуються 73–64 тис. років тому. На думку дослідників, культурні горизонти стоянки являють собою залишки мисливських таборів [25, 35–39].

В 2013 р. фондову групу «Доба каменю» поповнилась матеріалами з багатощарової палеолітичної стоянки Заскельна V, яка розташована в 7 км на північ від райцентру Білогірськ, на правому березі р. Біюк-Карасу, біля устя балки Червоної. Пам'ятка була відкрита у 1964 р. В. Петрунем і досліджувалась в 1969–1972 рр. Кримською палеолітичною експедицією ІА АН УРСР, яку очолював Ю. Колосов [5, 97–101]. Стоянка розташовувалась під великим гротом чи навісом, що обвалився в давнину. Великі уламки скель, які були карнизами навісів, обвалились та лежать на різних рівнях схилу. В 2012 р. стоянка Заскельна V була досліджена експедицією Кримського філіалу ІА НАНУ. Зібрані знахідки – нуклеуси, преформи, вістря, гостроконечники, скребла, двобічні знаряддя (датується 80–40 тис. років тому), які в значній кількості зустрічаються на задернованій поверхні валоподібного насипу, поповнили археологічну збірку музею (Рис. 1).

Надходження середньопалеолітичних комплексів особливо важливі для археологічної збірки НМІУ. Колекцій з середньопалеолітичними знахідками в фондовій групі «Доба каменю» мало, вони нечисленні, і розкриття теми «Середній палеоліт» в експозиції залу «Кам'яний вік» потребувало залучення нових матеріалів.

Фондову групу «Доба каменю» поповнили також матеріалами з верхньопалеолітичних пам'яток. Серед них – знахідки з розвідок у Подністров'ї, здійснених у 1950-і рр. археологом-аматором, інженером-гідротехніком за фахом В. Товкачевським, який займався проектуванням малих ГЕС та гідротехнічних споруд, здійснював розвідки по обстеженню водних об'єктів і одночасно досліджував археологічні пам'ятки. Серед переданих в 2000 р. В. Товкачевським матеріалів в НМІУ – комплекси з трипільських поселень Писарівка, Ямпіль, Слобода-Бушанська I, Скалопіль, які доповнили карту пам'яток Лівобережжя Середнього Дністра [28, 35–44]. Найбільш ранні за часом матеріали колекції – з місцезнаходження біля с. Слобода Бушанська Ямпільського р-ну Вінницької обл. Пам'ятка розташована на правому березі р. Мурафи (за 500 м на схід від шосе Ямпіль – Могилів-Подільський). Колекція складається з крем'яних виробів, вкритих глибокою патиною.⁴ Це – нуклеуси, платівки, відщепи та знаряддя (кінцеві скребачки на відщепах, різці серединні багатофасеткові та бокові на платівках). Загалом місцезнаходження Слобода Бушанська V відноситься до пам'яток дністровської групи, датується 35–10 тис. років тому.

До пізньої пори верхнього палеоліту відноситься комплекс матеріалів з місцезнаходження Веливальська балка (знаходиться 4 км на схід від с. Любимівка Каховського р-ну Херсонської обл.) з розвідкових зборів д-р іст. наук В. Станко. Підйомний матеріал був зібраний в розмиві лівого берега балки, підтопленої Каховським водосховищем [22, 261–262]. Пам'ятку пізніше досліджував співробітник Херсонського краєзнавчого музею, канд. іст. наук М. Оленковський, який і передав колекцію у 2001 р. Археологічний матеріал нараховує 113 крем'яних виробів невеликих розмірів, що є специфічним для даного регіону. Крім заготовок та таких знарядь як різці різних типів, кінцеві скребачки на уламках пластин та відщепах, у колекції представлені долотоподібні знаряддя, негеометричні мікроліти (базові частини ланцетоподібного вістря та вістер типу мікрогравет). Комплекс приблизно датується 18–13 тис. років тому і відноситься до другого хронологічного етапу періодизації, запропонованої М. Оленковським для верхньопалеолітичних пам'яток Нижньодніпровського регіону [18, 16–17; 19, 64–66], який до надходження вказаної колекції не був представлений в археологічній збірці НМІУ.

4 Матеріали колекції визначені канд. іст. наук Д. Нужним. В. Товкачевський припускає, що місцезнаходження Слобода Бушанська V було виявлене раніше, але ввійшло у науковий обіг під іншою назвою, з прив'язкою до іншого населеного пункту (с. Яруга, урочище Веків) [1, 106–107; 3, 215; 26, 130 (№ 307 – Яруга, ур. Веків)].

Ще один верхньопалеолітичний комплекс був переданий з ІА НАНУ в 2003 та 2006 рр. Це матеріали з місцезнаходження Велика Бугаївка Васильківського р-ну Київської обл., яке було відкрите експедицією ІА НАНУ, очолюваною О. Петраускасом під час досліджень ранньосередньовічного могильника біля однойменного села у 1995 р. З метою з'ясування топографічних умов місцезнаходження та стратиграфії залягання кременів пам'ятку відвідав і прошурфував Д. Нужний, який і передав матеріали. Місцезнаходження розташовується на плато у верхів'ях балки, яка належить до басейну р. Стугна, правої притоки Дніпра. Серед знарядь комплексу досить велика кількість стамесок, так званих «pieces esquillees», що є унікальним для пам'яток епіграветської культурної традиції Середнього Подніпров'я, де вони представлені поодинокими екземплярами. На думку Д. Нужного, комплекс з Великої Бугаївки (15–13 тис. років тому) та його основні типолого-статистичні показники є настільки специфічними, що їх неможливо зіставляти з аналогічними даними інших епіграветських пам'яток регіону, він має виразну господарську специфіку тимчасового табору невеликої групи мисливців, які, можливо займалися інтенсивною обробкою деревини та інших міцних органічних матеріалів. Наведені дані свідчать про пластичну модель господарської адаптації і суспільної організації епіграветських мисливців на мамонтів протягом теплого весняно-літнього сезону [16, 353–357, рис. 188–189].

Цікавою є колекція знахідок з місцезнаходження епіграветського часу Семенівка I Барішівського р-ну Київської обл. (розкопки Ю. Колосова, Д. Телегіна 1984 р.), що надійшла з ІА НАНУ в 1997 р. За складом ця колекція дещо відрізняється, бо більша її частина складається не з виробів з кременю, а з діагностичних кісток ведмежого скелету, фрагментів лопаток, тазових, стегнових кісток мамонтів. Загалом у скупченні щільно укладених кісток (на площі 59 м²) були зібрані рештки щонайменше 6 особин мамонтів. Серед решток ведмежого кістяка, розташованих поруч, було зафіксовано 4 крем'яних вироби, серед них – бойова частина вістря до стріли типу мікрогравет з діагностичним макрозносом. За колагеном із стегнової кістки бурого ведмеда комплекс має абсолютну радіокарбонovu дату 13600 ± 160 років тому [13, 4–5]. Так, Семенівка I була короткотерміновим мисливським табором, типовим kill-site, тобто місцем забою і первинного розчленування бурого ведмеда, здійсненим невеликою групою палеолітичних мисливців на значній відстані від основного табору. Протягом короткої зупинки вони не розкладали багаття, але зібрали десь поблизу, відсортували і ретельно склали у купу певні великі кістки мамонтів. Група, напевно, мала намір використати ці кістки як паливо або будівельний матеріал у майбутньому, але не зробила цього. Описана пам'ятка яскраво ілюструє гіпотезу про існування кількох типів поселень мисливців на мамонтів, які різняться як за топографією, так і за структурою крем'яних комплексів. Знахідка вістря до стріли серед ведмежого кістяка є одним з найдавніших свідчень використання луку й стріл у Східній Європі [14, 61–62].

Серед нових надходжень фондової групи «Доба каменю» є матеріали фінальнопалеолітичного часу. Це, насамперед, колекція знахідок з місцезнаходження Бітьон 5, озеро Нобель (біля с. Нобель Зарічненського р-ну Рівненської обл.), яке досліджувалось Поліською експедицією ІА НАНУ в 1989 р. Між сс. Нобель, Омит та Сенчинці на півночі Рівненщини, біля кордону з Білоруссю, розташований найбільший з відомих в Україні осередків свідерських пам'яток. Ці стоянки утворюють кілька компактних скупчень, серед найбільших з них – біля с. Нобель, в урочищі Бітьон [7, 101–116]. Колекція свідерських крем'яних виробів, що надійшла від автора розвідок д-ра іст. наук Л. Залізняка в 2013 р., досить однорідна, складається з призматичних нуклеусів, пластин та їх уламків, сокир трапецієвидних, кінцевих скребачок на пластинах, різців різних типів, проколок та розверток. Колекція також містить вістря до стріл на пластинах у формі вербового листка з пласкою підтескою кінців з черевця, які є культурно-визначальною ознакою свідерських пам'яток. Колекція кременю з місцезнаходження Бітьон 5 датується 11 тис. років тому і є типовою для свідерських пам'яток – найчисленніших серед пам'яток фінального палеоліту, залишених мисливцями на північних оленів. Населення свідерської культури відіграло провідну роль у первинному заселенні півночі Східної Європи від Східної Балтії до Північного Уралу [8, 14–16].

Ще одна колекція матеріалів фінальнопалеолітичного часу походить із стоянки Грот Скелястий (с. Скалисте Бахчисарайського р-ну АР Крим), матеріали якої надійшли в 2013 р. від ав-

тора розкопок канд. іст. наук В. Манька. Стоянка знаходиться у другій гряді Кримських гір, на висоті 8 м над правим берегом р. Бодрак під високим навісом, а також на частково відкритому просторі. Дослідження 2004–2007 рр. дали змогу датувати пачку шарів III фінальним палеолітом (12–11 тис. років тому). На думку автора розкопок, Грот Скелястий був базовим табором під час сезонних полювань. Площа стоянки використовувалась як місце для вистежування об'єкта полювання, для тимчасового проживання мисливців, поповнення запасів сировини та арсеналу мисливського озброєння [11, 16–18, 52–54].

Рис. 2. Вітрина експозиції НМІУ з науковими реконструкціями дистанційної зброї.

Крім такої форми комплектування як передача, в фондovій групі «Доба каменю» є надходження за умовами Контракту між НМІУ і Національним музеєм природничої історії (Париж) від 26.01.2004 р. Це копії виробів з бивня мамонта Києво-Кирилівської та Мізинської стоянок, виготовлені в Майстерні муляжів Лувра (керівник Ж. Лоран) під час експонування 7 оригіналів з археологічної збірки НМІУ на виставці «Час мамутів» (17.03.2004 – 10.01.2005). У 2009 р. в формах, виготовлених французькими майстрами, в реставраційній майстерні НМІУ (керівник О. Мінжулін) було відлито ще 7 реплік для археологічної збірки музею. Копії виробів палеолітичного мистецтва брали участь у кількох виставках: «Експо–2005» (Японія, Нагойя), «Мізинська палеолітична стоянка у контексті вивчення старожитностей Подесення» (Чернівці, 2008), «Палеолітичне мистецтво України» (Археологічний музей ІА НАНУ, 2014).

За останній час новими знахідками поповнилась також і палеонтологічна частина фондової групи «Доба каменю». Серед них – випадкові знахідки зубів мамонтів (*Mammuthus primigenius*) з алювіальних відкладень⁵. Цікавий виріб з бивня слона, виготовлений в 1960-ті рр. на замовлення автора досліджень мізинського орнаменту В. Бібікової, був переданий їй сином А. Бібіковим. Виріб (з поперечного зрізу бивня) має неправильно-пірамідальну форму, на зашліфованих гранях добре простежується ромбічна та зигзагова текстура. В. Бібікова переконливо довела, що звідси і веде своє походження всесвітньовідомий орнамент на виробах Мізинської стоянки [2, 3–8].

Зростаючий інтерес приватних осіб до колекціонування археологічних знахідок за останній час знайшов відображення і на джерелах поповнення музейних збірок. В 2001 р. частину своєї колекції в дар НМІУ передав колекціонер – киянин С. Платонов. Серед матеріалів колекції – окам'янілість риби сімейства *Chiasmodontidae* в частині кальцитної конкреції (близько 2–1 млн. років тому)⁶. Кілька окам'янілостей надійшли як конфіскат з Київської регіональної митниці⁷. На жаль, визначення деяких конфіскованих предметів непрофесійне. За консультацією довелось звертатись до співробітників Геологічного музею Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Наукове визначення матеріалів здійснено канд. геолого-мінералог. наук В. Нестеровським. Серед них – корінні зуби мамонта молодого віку (верхній плейстоцен, зразки доброї збереженості), викопний корал підкласу *Rugosa* (вік – крейда, гжельський ярус, місце відбору – вірогідно Підмосков'я)⁸, невідпрепарована скам'яніла мушля двостулкового молюску *Lorpha* sp. (вік – крейда – палеоген, розповсюджені в багатьох місцях морських басейнів Європи і Азії), фрагмент псевдоморфози заміщення мушлі амоніту піритом і арагонітом (вік – крейда, точка відбору – Поволжя)⁹, галька алевриту з отвором природного походження¹⁰.

Серед нових надходжень фондової групи «Доба каменю» особливе місце належить науковим реконструкціям. Їх важлива роль у музеальному контексті і необхідність застосування в новій експозиції була розглянута в науковій концепції розділу «Кам'яна доба» [20, 8]. Реконструкції належать до так званих субститутів, функція яких – заміна, заміщення, доповнення, нагадування тощо [4, 151–152]. Серед реконструкцій – палеолітичні знаряддя праці (різець та скребачка з дерев'яним руків'ям)¹¹, роговий серп каранівського типу, берестяний колчан та дистанційна зброя (лук та стріли з крем'яними наконечниками, характерними для мікрогравету, шан-кобинської, коморницької культур)¹². Лук простого типу (вирізаний з одного суцільного шматка дерева) є копією відомих знахідок подібної зброї з мезолітичної стоянки Холмегард 4 (Данія, 9 тис. років тому) [17, 260]. Характерно, що луки західноєвропейських мезолітичних і неолітичних мисливців виготовлені виключно з тису, тоді як аналогічні вироби з теренів Східної Європи зроблені з ялини й сосни. Їхня довжина коливалась в межах 150–180 см, хоча трапляються й цілі вироби від 57 до 350 см завдовжки [15, 93]. Стріли з наконечниками оформлені трьома пір'яними стабілізаторами в хвостовій частині. Копії (репліки) крем'яних елементів давніх наконечників були виготовлені з відтискних платівок. Крем'яні вкладені закріплені в пазах бойових частин древків стріл за допомогою суміші соснової живиці і воску.

5 Час та місце однієї знахідки невідомі, друга – з о. Хортиця (1960), надійшла через с. н. с. НМІУ С. Семенчук. Виявлені як незаінвентаризовані під час звірки фонду «Доба каменю» 1999 р. Визначення знахідок здійснено канд. біолог. наук Н. Корнієць.

6 Визначення с. н. с. Зоологічного музею НАНУ О. Манили, Ю. Мовчана та д-ра геолого-мінералог. наук, провід. н. с. Геологічного музею НАНУ Г. Паталахи

7 Акт № 5 (опису, оцінки та передачі товарно-матеріальних цінностей від 20.11.2005 р. про рішення міжвідомчої ради № 3 від 22.06.04 та листа ДМСУ від 17.06.04.

8 За актом митниці – палеонтологія (pír).

9 За актом митниці – мозаїчний фрагмент на камені.

10 За актом митниці – пряслице.

11 Автори реконструкцій: м. н. с. ІА НАНУ Д. Ступак, с. н. с. НМІУ М. Беленко.

12 Автор реконструкцій: канд. іст. наук, с. н. с. ІА НАНУ Д. Нужний.

Експериментальні дослідження дистанційної зброї були здійснені автором реконструкцій в 1990-х рр. в Росії та Бельгії, в 2006 р. в Ізраїлі [17, 259–260]. В результаті експериментів з'ясувалось, що мікролітичні наконечники могли використовуватись декілька разів, лишаючись цілими після 3–4 попадань у тіло тварини або землю, а в разі руйнування швидко і дійове відновлення відбувалось завдяки простоті і ефективності масового виготовлення стандартизованих мікролітичних вкладенів з таких же стандартизованих платівок [17, 274]. Дистанційна зброя давніх мисливців була досить досконалою, пристосованою для ефективного ураження будь-якої за розмірами дичини, принагідно вона могла застосовуватись і у збройних сутичках фінальнопалеолітичного та мезолітичного населення кам'яного віку України. Наукові реконструкції давніх знарядь праці та дистанційної зброї з нових надходжень групи «Доба каменю», на нашу думку, відіграють важливу роль у дизайні експозиції музею як всі додаткові засоби, що підтримують і доповнюють комунікативний зміст музейних предметів (Рис. 2).

Таким чином, нові надходження доби каменю поповнили археологічну збірку на 2.400 од. зб., урізноманітнили склад її колекцій та надали можливість глибше розкрити теми «Середній палеоліт», «Верхній палеоліт», «Фінальний палеоліт» експозиційного залу № 1 «Кам'яна доба на території України».

Джерела і література

1. *Береговая Н.* Палеолитические местонахождения СССР // **МИА.** № 81. 1960.
2. *Бибикова В. О.* происхождении мезинского палеолитического орнамента // **СА.** 1965. № 1.
3. *Борисковський П.* Деякі доповнення до археологічної карти Середньої Наддністрянщини // **Археологія.** Т. IV. 1950.
4. *Вайдакер Ф.* **Загальна музеологія: Посібник.** Львів, 2005.
5. *Евтушенко А.* Исследования мустьерской стоянки Кабази V в полевом сезоне 1993 г. // **Археологические исследования в Крыму, 1993 г.** Симферополь, 1994.
6. *Залізняк Л.* **Найдавніше минуле України.** Київ, 1997.
7. *Залізняк Л.* **Фінальний палеоліт північного заходу Східної Європи.** Київ, 1999.
8. *Залізняк Л.* Фінальний палеоліт – доба кардинальних змін // **Археологія.** 2015. № 2.
9. **Історія українського мистецтва.** Т. 1. Київ, 2008.
10. **Історія культури давнього населення України.** Т. 1. Київ, 2001.
11. *Манько В.* **Фінальний палеоліт – неоліт Криму: культурно-історичний процес.** Київ, 2013.
12. **Музейные термины. Терминологические проблемы музееведения.** Москва, 1986.
13. *Нужний Д.* Проблема сезонної адаптації фінальнопалеолітичних мисливців на мамонтів Середнього Подніпров'я і нові епіграветські пам'ятки у басейні Трубежу // **Археологія.** 1997. № 2.
14. *Нужний Д., Радієвська Т.* Комплекси Семенівських пізньопалеолітичних стоянок та особливості весняно-літніх пам'яток епіграветських мисливців // **Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи.** Київ, 1999.
15. *Нужний Д.* Дистанційна зброя і свідчення про збройні сутички за кам'яного віку // **Військово-історичний альманах.** 2001. №1(2).
16. *Нужний Д.* **Верхній палеоліт Західної і Північної України (техніко-типологічна варіабельність та періодизація).** Київ, 2015.
17. *Нужний Д.* **Розвиток мікролітичної техніки в кам'яному віці: удосконалення зброї первісних мисливців.** Київ, 2008.

18. Оленковський М. Пам'ятки доби палеоліту // **Археологічна карта Нижньодніпровського регіону. Перший випуск.** Херсон, 1992.
19. Оленковский М. **Поздний палеолит и мезолит Нижнего Днестра.** Херсон, 1992.
20. Радієвська Т. Наукова концепція та розширена тематична структура експозиційного залу №1 «Кам'яна доба» // **НА НМІУ**, ф. Р.-1260, оп. 2, спр. 4314а.
21. Радієвська Т., Беленко М. Палеолітичні матеріали з території Франції в археологічній збірці Національного музею історії України // **Кам'яна доба України.** Вип. 16. Київ, 2015.
22. Станко В. Следы палеолита на нижнем Днестре // **АО** 1968 года. Москва, 1969.
23. **Україна: хронологія розвитку.** Т. 1. Київ, 2007.
24. Чабай В., Маркс Э., Отт М. Вариабельность среднего и ранней поры позднего палеолита Крыма (предварительные итоги международного археологического проекта) // **Археологія.** 1998. № 4.
25. Чабай В. **Средний палеолит Крыма: стратиграфия, хронология, типологическая вариабельность, восточно-европейский контекст.** Симферополь, 2004.
26. Черниш О. **Матеріали і дослідження по археології УРСР.** Київ, 1954.
27. Юренева Т. **Музееведение.** Москва, 2006.
28. Якубенко О. Матеріали з нових трипільських пам'яток у Подністров'ї // **Музей та його колекції. Темат. зб. наук. пр.** Київ, 2003.